

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Sabrina Železnik

**»Recikliri in zašpili« – Kreativni pristopi k mladinski participaciji v
prostovoljnih projektih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sabrina Železnik
Mentor:izr. prof. dr. Gregor Tomc

**»Recikliri in zašpili« – Kreativni pristopi k mladinski participaciji v
prostovoljnih projektih**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Zahvaljujem se vsem z veliko *prostovolje*...

»Recikliri in zašpili« – Kreativni pristopi k mladinski participaciji v prostovoljnih projektih

V obstoječih družbenih razmerah se mladi soočajo s problemom umestitve v družbeno delovanje. Obdobje adolescence se zaradi mladim nenaklonjenih družbenih razmer premika v pozno odraslost ter povzroča pri mladih apatičnost in nemotiviranost za iskanje samega sebe, za stike z relevantnimi drugimi, za razvoj kreativnega mišljenja, za druženje, za gradnjo identitete in pozitivne samopodobe ter izražanje mnenj, ki jih v relativno brezvrednotni družbi bodisi nočejo ali ne morejo. Rešitev za razbremenitev od vsakodnevnih pritiskov lahko najdejo v prostovoljnih projektih, ki jih spodbujajo k vsemu zgoraj naštetemu in jim dajejo priložnost za preizkušanje na področjih, ki jim morda nikoli niso bili omogočeni. Mladi za svojo samorealizacijo potrebujejo platformo, kjer lahko neobremenjeno raziskujejo, spoznavajo sami sebe in svoje interese, vse to pa znotaj zavetja svoje socialne skupine. Prostovoljni projekti mladim predstavljajo tako okolje in jim na kreativne načine pomagajo aktivno sodelovati v družbenem dogajanju. Prostovoljstvo jim omogoča, da najdejo sami sebe ter občutek pripadnosti in koristnosti znotraj širše družbe, predvsem pa jim pomaga oblikovati lastne vrednote, kot tudi družbeno odgovornost.

Ključne besede: mladi, prosti čas, notranja motivacija, samorealizacija, prostovoljni projekti.

»Recycle and play« - Creative approaches to youth participation in volunteer projects

This given social and economical circumstances are challenging for young people and their place in the structure of society today. Period of adolescence is postponing to later adulthood because of uneasy social conditions for young people that are trying to establish themselves as self-sufficient working adults. Because of this fact generations of young people are going through apathy and are not motivated for searching their own path, meeting other people, for creative and proactive thinking, formatting their own identity and value system with opinions and comments. Instead of social indifference youth needs a platform for realization of all the above and for finding own interests and life goals, for a relief from everyday problems and to spend time inside an adequate age or social group. Such environment can be created inside of volunteer projects that enables youth to find affiliation and meaning in the social existence and self-realization in their own lives.

Key words: youth, leisure time, motivation, self-realisation, volunteer projects.

KAZALO

1	UVOD.....	6
2	OPREDELITEV PREUČEVALNE SKUPINE IN POJMA MLADI.....	8
3	DRUŽBENA PROBLEMATIKA MLADIH V SODOBNI DRUŽBI.....	10
4	PROSTI ČAS MLADIH V LJUBLJANI.....	12
5	PROSTOVOLJNI PROJEKTI.....	15
	5.1 Motivacija za prostovoljno delo.....	17
	5.2 Učinki prostovoljnega dela.....	19
6	PROJEKT EKOART.....	21
	6.1 Začetki.....	21
	6.2 Preddelavnice.....	21
	6.3 Mednarodna delavnica.....	24
	6.4 Rezultati.....	25
7	SKLEP.....	26
8	LITRATURA.....	27

1 UVOD

Glede na obstoječe družbene razmere, spremembe vrednot in življenjskih stilov, je socialna skupina mladih ena izmed bolj ogroženih v smislu kulturne avtonomije ter notranje motivacije za graditev osebne prihodnosti. Mladi se soočajo s problemom umestitve v družbeno delovanje, s problemom brezposelnosti, s premikanjem meja adolescence v pozno odraslost ipd. Relativno velika skupina mladostnikov v Sloveniji in drugje po svetu, potrebuje platformo za samorealizacijo, za iskanje samega sebe, za stike z relevantnimi drugimi, za razvoj kreativnega mišljenja, za druženje, za gradnjo identitete in pozitivne samopodobe ter izražanje mnenj, ki jih v relativno brezvrednotni družbi bodisi nočejo ali ne morejo. Rešitev za razbremenitev od vsakodnevnih pritiskov lahko najdejo v prostovoljnih projektih, ki jih spodbujajo k vsemu zgoraj naštetemu in jim dajejo priložnost za preizkušanje na področjih, ki jim morda nikoli niso bili omogočeni. Mladim prostovoljstvo omogoča, da najdejo sami sebe ter občutek pripadnosti in koristnosti znotraj širše družbe, predvsem pa jim pomaga oblikovati lastne vrednote, kot tudi družbeno odgovornost.

V nalogi bom najprej opredelila demografsko skupino mladi, pojasnila pojem mladine in opisala njihove značilnosti ter razsežnost v Sloveniji. Podatke bom črpala iz izsledkov raziskave Mladina 2000 (Miheljak 2002) in Mladina 2010 (Lavrič in drugi 2011) ter se oprla na teoretična dela Mirjane Ule.

Nato bom skušala pojasniti problem mladih v sodobni družbi, problematiko njihove umestitve v svet odraslih, njihovih vrednot in možnosti ter faktorjev za oblikovanje lastne identitete.

V naslednjem poglavju bom predstavila raziskavo 'Prosti čas mladih v Ljubljani', preko katere bom lahko razložila kaj pomeni aktivno preživeti prosti čas, notranja motivacija za družbeno participacijo in kaj lahko mladim prinesejo strukturirane prostočasne dejavnosti.

Nato bom opisala delovanje prostovoljnih projektov, njihove cilje in pomen za razvoj mladostnikov ter kohezivnih družbenih vrednot, ogledala si bom njihov vpliv na posameznikove socialne interakcije, kreativno mišljenje, gradnjo identitete in samopodobo.

V zadnjem poglavju pa bom na primeru projekta Ekoart razložila pomen tovrstnih projektov za oblikovanje posameznikove identitete in samopodobe, kreativnosti, socialne interakcije, oblikovanje osebnega vrednostnega sistema in izražanje samega sebe ter pokazala kreativne pristope k mladinski participaciji, torej načine, kako mladino motivirati in angažirati za proaktivno delovanje na področju, ki ji morda interesno ni blizu, hkrati pa graditi družbeno in okoljsko zavest.

2 OPREDELITEV PREUČEVALNE SKUPINE IN POJMA MLADI

Preučevana skupina v diplomski nalogi so mladi oziroma mladine. Kdo pa pa so mladi? Ali mladost oblikujejo leta ali pa je zaznamovana s posameznikovim osebnim prepričanjem? Mirijana Ule navaja, da kadar govorimo o starostni skupini mladih, ne moremo mimo pojma mladina in razloži, da »samostalni mladina uporabljamo v množinski obliki zaradi notranje diferenciacije populacije, ki jo raziskujemo. Mladina nikakor ni homogena skupina...« (Ule 1996, 26–32). Pri tem pa predlaga vsaj tri kategorije členitev skupine; od starostne, »ki mlade deli v adolescente, postadolescente in mlade odrasle...« (Ule 1996, 26–32), geografske, socialno-ekonomske in druge. Za rabo te naloge je bistvena starostna opredelitev, ki bo jasneje pokazala meje preučevane skupine. Številne raziskave so se sicer soočale s problemom kako opredeliti meje starostne skupine mladih oz. kako se nekdo osebno opredeljuje za mladostnika, vendar raziskave, katerih izsledke bom v nalogi uporabila, torej Mladina 2000 (Miheljak 2002) in Mladina 2010 (Lavrič in drugi 2011), obe izvedeni s strani Urada RS za mladino, kot tudi Statistični urad RS, navajajo starostno skupino od 15 do 29 let (Lavrič in drugi 2011, 66). Sicer pa primerjava starostnih mej skupine mladih po evropskih državah variira, in nam glede na izsledke raziskave Mladina 2010 (Lavrič in drugi 2011) in odgovore anketirancev te raziskave pove, da je osebna opredelitev posameznikov znotraj skupine mladih popolnoma individualna, kar bomo lahko videli tudi v nadaljevanju naloge, kjer so v mladinske prostovoljske projekte vključeni tudi starejši, ki sicer po uradnih opredelitvah ne spadajo v skupino mladih, vendar se sami ne čutijo zrele oz. dovolj stare za spremembo življenjskega stila iz mladostniškega v odraslega.

Zanimivo pa je, da Združeni narodi štejejo za mlade tiste osebe, ki so stare od 15 do 24 let ter da slovenska sociologinja Alenka Gril v delu Prosti čas mladih v Ljubljani, pod mlade uvršča skupino mladostnikov med 12 in 26 leti (Gril 2007, 7), saj se na te skupine vežejo specifične interesne skupine in dejavnosti, kot bom predstavila v naslednjih poglavjih.

Po podatkih statističnega urada Slovenije je bilo v Sloveniji konec leta 2012 359.349 mladih, kar predstavlja 17,5 % odstotek prebivalstva in s tem pomemben delež slovenske družbe. Vendar pa lahko glede na rezultate raziskave opazimo, da velik delež mladih

bega na prehodu v odraslost, podaljšuje obdobje študija in se vsesploščno 'išče' v svetu odraslih.

V naslednjem poglavju bom prikazala družbeno problematiko mladih v sodobni družbi.

3 DRUŽBENA PROBLEMATIKA MLADIH V SODOBNI DRUŽBI

Glede na povzetke raziskave Mladina 2010 (Mihelj 2002), ki je primerjala tudi druge evropske raziskave, lahko rečemo, da »se je v zgodovinskem smislu družbeni položaj mladih v zadnjih dveh do treh desetletjih izrazito poslabšal« (Cote in Bynner v Lavrič in drugi 2011, 64). Poleg večanja stopnje brezposelnosti in manjše gotovosti ter socialne varnosti, so mladi deležni večjega tveganja pri oblikovanju družine. Zaradi vsega naštetega pa se življenjski slog, ki je značilen za mladostnike avtomatično podaljšuje v obdobje odraslosti. Slednje so raziskovalci na čelu z Waltherjem (v Lavrič in drugi 2011) kategorizirali v pet osnovnih modelov prehoda v odraslost, pri čemer je Kuharjeva slovensko mladino opredelila: »glede na do zdaj ohranjene socialne ugodnosti še vedno najbližje univerzalističnemu modelu prehodov« (Kuhar v Lavrič in drugi 2011), kar pomeni, da so to »mladi nad 18. letom starosti, ki so vključeni v izobraževalni sistem, prejemajo poseben izobraževalni dohodek, aktivacijske politike, usmerjene na trg dela pa jim omogočajo sorazmerno širok izbor delovnih mest in tako zagotavljajo individualno motivacijo« (Walther v Lavrič in drugi 2011, 65).

Vseeno pa se razmere hitro spreminjajo in zaradi svetovne finančne krize ter drugih družbenih sprememb delovna mesta ostajajo za mlade nedosegljiva, s čemer se možnost dosega stabilne odraslosti za mlade samo še oddaljuje. Italijanska sociologinja Carmen Leccardi (v Lavrič in drugi 2011) na tem mestu prepozna družino kot tisto, ki nudi varnost in zavetje v kaotični in negotovi družbi. Prav tako pa vsakodnevno povečanje negotovosti in dozdevno nesmiselno načrtovanje prihodnosti v socialno in finančno nestabilni državi povzroča »odsotnost (ali nizko prisotnost) dolgoročnega načrtovanja in samoumeščanja v neki smiselni kontinuum med sedanostjo in prihodnostjo, ki jo nadomesti enačenje s sedanostjo kot referenčnim časovnim obdobjem« (Leccardi v Lavrič in drugi 2011, 66).

Ravno negotovost povzroča podaljševanje mladosti in delno odmikanje od odgovornosti sveta odraslih. Zato mladi potrebujejo neke aktivnosti, ki jih zaposlijo, s katerimi delijo vrednostni sistem in si nabirajo izkušnje. Kot predlagano uvodoma, je v iskanju stabilnosti, ki jo sicer lahko nudi družina, v primeru nestabilnega okolja, pritiskov izobraževalnih ustanov in vrstnikov, rešitev v aktivnem preživljanju prostega časa, s

čemer posameznik preko druženja s sovrstniki, interesnimi skupinami ipd. oblikuje sebi lastno pot, predstavo o življenju, vrednotni sistem in svoj smisel. Nezaposljivost in družbena nekoristnost postanejo manj pomembni, saj je vsakdan napolnjen z odkrivanjem sebe in drugih. Poleg tega pa aktivno preživljanje prostega časa nudi možnost neformalnega učenja, pridobivanja izkušenj na alternativnih področjih in bogati socialne veščine. V nadaljevanju bom predstavila še nekaj teoretičnih izsledkov, ki pričajo o pomembnosti aktivno preživetega prostega časa za razvoj posameznikov.

4 PROSTI ČAS MLADIH V LJUBLJANI

Glede na pomembnost tematike prostega časa mladih v smislu razumevanja mladih, kot temeljnih gradnikov naše družbe in nujnosti njihovega pozitivnega razvoja za kakovostno oblikovanje družbe v prihodnosti, je v teoretičnem smislu mogoče najti bolj malo podatkov. Še posebej na vzorcu slovenskih mladostnikov. Kot sem že omenila so izjemno raziskovalno delo prispevali izsledki raziskave Mladina 2000 (Mihelj 2002) in 2010 (Lavrič in drugi 2011), poleg tega pa je pomen obravnavani tematiki prikazala tudi Alenka Gril z raziskavami 'Prosti čas mladih v Ljubljani' in 'Prostovoljstvo je proizvodnja smisla'. S pomočjo prve bom v pričujočem poglavju skušala predstaviti pomen aktivnega, kreativnega in produktivnega prostega časa za psihosocialni razvoj mladostnic in mladostnikov.

Mladostniki in mladostnice so lahko zaradi vsakdanjih socialnih obveznosti, kot sta šola in družina, zelo obremenjeni in je zato po mnenju Alenke Gril »... prosti čas pomemben za vsakega posameznika, kajti to je čas za razbremenitev intelektualnih in fizičnih naporov v šoli ali pri delu in drugih vsakodnevnih obveznosti.« Avtorica navaja tudi druge raziskave, ki pričajo o pomembnosti prostega časa za posameznika, vendar pa so za to diplomsko delo pomembnejši »ključni elementi prostočasnih dejavnosti: samousmerjanje, notranja motivacija, spoznavanje lastnih sposobnosti in izkušnja zadovoljstva« (Caldwell in Baldwin v Gril 2006, 1).

Ti dejavniki delujejo na posameznika navznoter, torej vplivajo na kompetentnost, samostojnost in povezanost z drugimi (Gril 2006, 1–2), na drugi strani pa so to motivi, ki vplivajo na iniciativnost in s tem posledično na »razvoj ustvarjalnosti, spretnosti vodenja, altruizma in javnega delovanja. Te kompetence posameznik lahko razvija v strukturiranih dejavnostih, kot so na primer umetnost, hobiji in šport« (Gril 2006, 1–2). In da resnično pride do razvoja omenjenih kompetenc morajo biti mladostniku izbrane dejavnosti v veselje, sprostitve, z namenom druženja in zabave. Pomembno je, da jih izbere sam ali s pomočjo usmeritve pomembnega drugega, da pri njih vztraja in da deluje z osebno oziroma notranjo motivacijo. Kajti » notranja motivacija pomeni, da se za nekaj odločiš brez pritiska, da ti je v veselje. Pomeni tudi, da pri nečem vztrajaš – če ti je nekaj osebno zelo pomembno, boš pri tem vztrajal in premagoval ovire na poti in s tem razvil življenjsko pomembne spretnosti« (Gril 2007, 1). Kot bomo lahko videli v nadaljevanju,

je osebna motivacija izjemnega pomena za vztrajanje pri določenih dejavnostih, še posebej, če gre za altruistično delovanje, pri katerem je osebno zadovoljstvo in pomoč drugim na prvem mestu, pred ostalimi morebitnimi interesi. Ne glede na dejavnost pa »prostočasne dejavnosti in tam pridobljene izkušnje nudijo možnosti za razvoj samostojnosti, preizkušanje socialnih vlog, vrednotenje dosežkov in razvoj identitete« (Gril 2007, 2). Zato si za predstavo o pomenu, ki ga imajo prostočasne dejavnosti in s tem posledično prostovoljni projekti, oglejmo nekaj funkcij prostega časa, ki so predstavljene v raziskavi 'Prosti čas mladih v Ljubljani'.

Avtorica najprej omenja pomen *neformalnega učenja*, saj preko tega mladostniki vstopajo na polja različnih dejavnosti, tudi takšna, za katera sicer niso motivirani ali zainteresirani pa jih z učenjem in izkušnjo vzamejo za svoja in s tem spoznavajo svoje talente in nadaljno razvijajo svoje sposobnosti. Ključnega pomena pri tem so mentorji ali učitelji ter sovrstniki, ki omenjeni izbor ter razvoj spodbujajo s pozitivno motivacijo in usmerjajo delovanje, vendar ga ne modelirajo v strogi smeri. Kot bomo lahko videli v nadaljevanju, gre v primeru prostovoljnih projektov za mentorsko vodenje, ki ne sme vsiljevati smeri in poteka razvoja projekta, temveč ga zgolj sugerira. Pri mladostnikih pa skuša spodbujati lastno kreativnost in samoiniciativnost. Preko tega mladi spoznavajo lastne sposobnosti, pridobivajo znanja, ki jim koristijo za razvoj interesov – osebnih ter poklicnih. Pri tem pa »spoznavajo svoje interese, ki se vežejo na njihove sposobnosti, preizkušajo samostojnost pri izbiranju in odločanju, vzpostavljajo kontinuiteto in rednost« (Gril 2006, 2) ter premagujejo probleme in morebitne ovire.

Druga funkcija prostega časa, ki jo definira raziskava 'Prosti čas mladih v Ljubljani' je *vrstniška socializacija*. Čeprav sta družina in šola socialni okolji, ki na nas najbolj vplivata, je socialno učenje iz komunikacije z vrstniki, tisto, kar nas oblikuje individualno in nas nauči socialnih veščin za kasnejše življenje.

Ne samo, da mladi prejmejo med vrstniki podporo za lastne ambicije in neodvisnost od staršev, temveč tudi prevzemejo odgovornost za lastna dejanja. Nastala kolektivna zavest med mladostniki je tista, ki na individualni ravni sooblikuje osebno identiteto, saj mladi preko primerjave svojih želja in ciljev z drugimi vrstniki, ter preko prevzemanja določenih vzorcev, norm in pravil ter preizkušanja na 'lastni koži' pridobijo izkušnje, ki jih preoblikujejo v lastne norme in vrednote. Vse to poteka v varnem okolju, med sovrstniki in prijatelji, brez zadržkov ter strahu.

Naslednja funkcija prostega časa je razvoj *socialnih kompetenc*, s katerimi mladostniki pridobivajo znanja kersitna za vključevanje v širše družbeno in politično dogajanje, sledi pa ji *izkušnja svobode*, ki mladostnikom omogoči preizkušanje različnih socialnih vlog, družbenih pravil in celo tabujev. Čeprav je lahko negativna posledica te funkcije tudi prestopništvo, sta dolgčas in pasivnost še bolj negativen preobrat prevelike količine nestrukturiranega prostega časa. Zato je pomembno, da imajo mladi prostor zase, kamor se umaknejo in izkoriščajo vse zgoraj naštete pozitivne funkcije prostega časa. Mladinski in kulturni centri, interesne skupine, iniciativni projekti in druge kreativne pobude mladim pomagajo oblikovati vrednotni sistem, jih usmeriti in poiskati svojo pot. Saj jim dajejo prostor in svobodo za eksperimentiranje, vendar jih regulirajo preko pozitivnih aktivnosti (Gril 2010, 5).

Vse funkcije prostega časa so zajete tudi v prostovoljnih projektih, ki jih navadno izvajajo v prejšnjem odstavku naštete institucije in mladostnikom omogočajo kakovostno in kreativno preživljanje prostega časa. O prostovoljstvu in njegovem pomenu pa bom spregovorila v prihodnjem poglavju.

5 PROSTOVOLJNI PROJEKTI

Kot sem predlagala že v prejšnjih poglavjih, prostovoljski projekti, kot marsikatero druge aktivne prostočasne mladinske dejavnost spodbujajo pri mladih številne kompetence na osebni in družbeni ravni. Vendar pa si najprej oglejmo definicijo prostovoljstva in razširjenost med mladimi v Sloveniji. To poglavje temelji na teoretičnih izsledkih raziskave Mladina 2010 ter pedagoškega priročnika 'Prostovoljstvo je proizvodna smisla'. Avtorica Alenka Gril navaja, da je »prostovoljno delo tisto delo, za katerega se ljudje odločajo sami, prostovoljno, da lahko koristijo drugim in zanj ne prejema plačila...« (Gril 2007, 1). Prav tako pa so po definiciji EU Youth Reporta (Commission of the European Communities 2009) »prostovoljne dejavnosti vse vrste prostovoljnega delovanja, za katere je značilno, da so odprte, neplačane, posameznik pa se jih udeležuje prostovoljno, imajo pa neformalno izobraževalno in dodano družbeno vrednost« (Commission of the European Communities 2009, 218). V raziskavi Mladina 2000 pa avtorji prostovoljstvo teoretično povezujejo s *civilnodružbeno participacijo*, ki je »širše zastavljen koncept in zajema predvsem prostovoljne dejavnosti, ki so v dobro skupnosti« (Lavrič in drugi 2011, 218) in je usmerjeno »k širšim družbenim vprašanjem... npr. prostovoljno delo v korist različnih nevladnih organizacij, članstvo v društvih in združenjih ipd« (Lavrič in drugi 2011, 218).

Kot pa sem omenila že na začetku naloge in kot navaja raziskava iz leta 2007, v Sloveniji dolga leta ni bilo veliko teoretičnih raziskav ter dostopnih in urejenih podatkov o prostovoljni dejavnosti. Vendar je v letu 2011 vlada RS

brez glasu proti sprejela dolgo pričakovani Zakon o prostovoljstvu, ki je prvič sistemsko uredil področje prostovoljstva... Zakon opredeljuje prostovoljstvo kot družbeno koristno brezplačno delo, prostovoljci pa bodo o pridobljenem znanju prejeli potrdilo. Novost, ki se uvaja v pravni red na obravnavanem področju, je poenotenje in sistematično vodenje evidenc o prostovoljcih in opravljenem prostovoljskem delu ... (Prostovoljstvo.org 2013).

Na strani prostovoljstvo.org pa lahko najdemo še podatek, da je »Vlada RS je na 146. seji 28. julija 2011 sprejela Uredbo o nagradi in priznanjih za prostovoljstvo, katere sprejem izhaja iz določb Zakona o prostovoljstvu« (Prostovoljstvo.org 2013).

Vseeno pa se danes organizacije borijo za svoje pravice in možnosti ter v svoje delovanje aktivno vključujejo mlade. Tovrstne dejavnosti je moč najti v šolah, mladinskih in kulturnih centrih, lokalnih skupnostih, predvsem pa so to organizacije, ki se predstavljajo na prostovoljstvo.org ali sodelujejo s Slovensko filantropijo. Za razpravo o pomenu prostovoljskih projektov za razvoj posameznika morda financiranje ni tako relevantna tema, vseeno pa lahko omenim le nekaj možnosti, ki jih imajo organizacije pri samo-organiziranju in financiranju. Poleg sredstev, ki jih prejemajo kulturna in umetniška društva, mladinski centri in ostale interesne skupine, se institucije, ki se ukvarjajo s prostovoljstvom lahko prijavijo tudi na javne razpise, ki zahtevajo vključitev mladih prostovoljcev; Urada RS za mladino, Urada za mladino MOL, Zavoda za mobilnost mladih MOVIT in JSKD RS Slovenije ter nekaterih evropskih in mednarodnih organov, kot je na primer program Evropske komisije Youth in action.

Kot smo lahko ugotovili v prejšnjih poglavjih je pomen spodbujanja prostovoljstva pri mladih ravno v tem, da se mlade odvrne od umikanja v zasebnost in se jih ponovno aktivira k proaktivnemu delovanju v javnem življenju ter preoblikovanje vrednot, ki so pri sodobni mladini usmerjene k hipnemu zadovoljstvu in udobju ter osebemu blagostanju (Gril 2006, 3). V sodobni družbi je individualno spodrinilo kolektivno, kolektivna zavest pa postaja čedalje bolj individualizirana in kaotična. Usmerjanje mladine k skupnemu dobremu, altruizmu, ekologiji ipd. je del osnovnih družbenih vrednot, kot so razumevanje, spoštovanje, pravičnost, solidarnost, strpnost, enakost, odprtost, mir ... (Gril 2006, 2).

Zakaj pa se mladi sploh odločajo za sodelovanje v prostovoljnih projektih in preživljanje svojega časa za pomoč drugim? Odgovore na to vprašanje bom poiskala v naslednjem odstavku.

5.1 Motivacija za prostovoljno delo

Zgoraj omenjene vrednote, ki nastopajo, kot osnovni gradniki varne in socialne družbe napeljujejo k razmišljanju o posameznikovi notranji motivaciji za delovanje v smeri družbenega blagostanja, torej altruističnemu delovanju in s tem posledično vključevanju v socialne skupine ter prostovoljne projekte, ki sledijo tem idejam.

Če uvodoma navedem Daltona (2008, 218), ki pravi, da je razlog za sodelovanje mladih v tovrstnih dejavnostih ta, da v konvencionalnih političnih oblikah ne vidijo učinkovitega sredstva za izražanje svojega mnenja in so zato dejavnejši v civilno družbeni participaciji. Slednja udeležba pa zajema tudi socialno vključenost, razumevanje in spoštovanje drugih, solidarnost, empatijo ter oblikovanje lastnega mnenja in razvoj posameznika. Daltonovo razmišljanje prikaže mladost kot čas oblikovanja identitete posameznika in njegove lastne individualnosti ter je zato preživljanje prostega časa v kontekstu vrstnikov ali kulturno-umetniških dejavnosti izredno pomemben za njihov razvoj.

Na aktivnost mladih pa ne vpliva samo notranja motivacija, temveč se s sodelovanjem v prostovoljnih projektih

povečuje tudi obseg možnosti za dejavno sodelovanje v skupnosti, ki prispeva k uspešnemu prevzemanju različnih vlog odraslih in aktivno izoblikovanje lastne identitete. Mladostniki si torej z vključevanjem v javno delovanje (kar prostovoljno delo vsekakor je) razširjajo možnost za iskanje, preverjanje in odločanje o lastnih družbenih vlogah in položajih, ki so osnova za oblikovanje lastnih političnih identitet (Gril 2006, 2).

Pri razpravi o mladostni motivaciji pa ne morem mimo raziskave Mirjane Ule, v kateri je spregovorila o spremembah življenjskih in vrednotnih orientacij mladih. V članku govori o gradnji posameznikove identitete oziroma lastne biografije ter o izoblikovanju sebi ustrezne prihodnosti, ki se navezuje na delo in prosti čas, oziroma oboje prepleta. Tako spregovori, da »raziskave po Evropi kažejo, da mladi ljudje danes od dela pričakujejo to, kar pričakujejo tudi od prostega časa: 1. vznemirljivo delo, 2. delo, ki bo dalo njihovemu življenju smisel, 3. delo, ki razvija njihovo ustvarjalnost in imaginacijo (Kohli in Beathge v Ule 2004)«. Torej pri samem konceptu dela ne gre več toliko za delovni čas, zaslužek

in oblikovanje življenja glede na delovno mesto, temveč se delo vplete v način življenja. Predvsem mladim delovni cilj torej ni plača, ampak samorealizacija. Zaradi slednje ter individualne rasti in učenja se radi vključujejo v številne projekte in dejavnosti, ki pripomorejo k njihovim izkušnjam in bogatijo vrednotni sistem. Hkrati pa si z vsemi dejavnostmiboljšajo tudi možnosti za pridobitev zaposlitve ali pa novih stikov, ki jim omogočijo prehod v nadaljnje projekte in poznanstva. Kar potrjuje dejstvo, da je mladina v tem obdobju individualizirana in nekoliko 'komolčarska' pri pridobivanju družbenega priznanja in da počne stvari zaradi osebne koristi. Po drugi strani pa se vendarle »mladi zanimajo za določene teme, kot so socialna pravičnost, okoljske teme, problemi marginalnih skupin ...« (Ule 2004).

Spremembe družbenih vrednot vodijo v spremembe posameznikovega delovanja v družbi in osebnih nagnjen k samorealizaciji in večji individualnosti oz. možnostih izbire. Posamezniki si tako lahko sami oblikujejo življenjske nazore in pri tem ne samo prosti čas, temveč tudi lastno delovno okolje. Ker v kapitalističnem svetu ne najdejo več obljube socialne varnosti iščejo delovno okolje tam, kjer se čutijo varne in kjer lahko zaupajo. Prostovoljni projekti so sicer platforma, ki sicer v samem bistvu ne vključuje finančnega povratka, vendar se preko razpisov in drugih načinov pridobivanja sredstev vedno najde prostor tudi za nagrade sodelujočim na projektu in s tem povrnitev vsaj osnovnih stroškov, kar po zgoraj naštetih teorijah mnogim mladim že zadostuje za preživetje. Uspeh se namreč ne meri več preko službenega položaja ali plačnega razreda, temveč preko osebnih dosežkov in načina na katerega nekdo pride do zelene pozicije. Pri raznovrstnih prostovoljskih projektih ima malodane vsakdo možnost, da se preizkusi pri različnih položajih in morda najde smisel ravno tam, kjer se prej še ni nikoli preizkusil. Izkušnje, ki jih pridobi na določenem položaju pa ga lahko naprej peljejo do novih projektov ali celo organizacij, ki mu bodo zagotovile še nadaljnjo osebno rast ter morebitni zaslužek na področju za katerega se zavzema, vanj verjame ni ni v nasprotju z njegovim osebnim vrednotnim sistemom.

Sam proces dela na določenem prostovoljnem projektu oblikuje posameznika kot individuum, ga kreativnostno izzove, izostri njegove socialne izkušnje, kot so na primer toleranca, empatija, delo v skupini, altruizem ipd. Delovanje v projektih pomeni

preživljanje prostega ali celo delovnega časa v neki skupini, ki nujno ne zadostuje eksistencialnim dobrinam. Vrača pa mnogo več »nematerialnih dobrin, ki se jih ne da meriti z denarjem, kot so odnosi, prijateljstva, (prosti) čas, ustvarjalnost in kreativnost, užitek, samorealizacija ...« (Ule 2004).

Zato torej ni presenečenje, da je raziskava Mladina 2010 prišla do dognanja, da se mladi »od vseh oblik participacije najpogosteje udeležujejo prostovoljnih dejavnosti. Poleg vključenosti v zaposlitev in izobraževanje so prostovoljne dejavnosti osrednji mehanizem socialne vključenosti v Sloveniji« (Lavrič 2010, 225).

5.2 Učinki prostovoljnega dela

Avtorica Alenka Gril v delu 'Prosti čas mladih v Ljubljani' omenja različne raziskave, ki kažejo na spremembe ali premike anketiranih prostovoljcev ter tistih, ki so pomoč prejeli, na področju medgeneracijskega družabništva, pripravljenosti pomagati drugim ljudem, socializaciji, večji tolerantnosti, večji odprtosti in zaupanju v odnosu z drugimi, manj silovitemu reagiranju, manjši odvisnosti od mnenja drugih, večje zaupanje v lastne sposobnosti, manjše zlivanje z drugimi, večja občutljivost za razlike in potrebe drugih (Gril 2006, 89).

Avtorica omenja tudi raziskavo med prostovoljci Šolskega centra Velenje,

ki so izrazili dobro počutje pri tem delu, pridobili so si dragocene življenjske izkušnje, pomembna spoznanja o sebi, sočloveku in življenju ter notranje zadovoljstvo ob dejstvu, da so nekomu pomagali. Koristi, ki jih študijska praksa prostovoljnega dela prinaša študentom in jih lahko uporabimo pri njegovi promociji (Samaluk 2002), so: nove praktične izkušnje in znanja, spoznavanje novih ljudi, osebna rast (Gril 2006, 90).

Ter dodaja še, da

največji pozitivni učinek prostovoljci v povprečju opažajo pri občutku lastne koristnosti ter socialnih in komunikacijskih spretnostih. Poleg tega se povečuje tudi sposobnost razumevanja potreb in želja drugih, vztrajnost in potrepežljivost, iznajdljivost in fleksibilnost ter spoštovanje raznolikosti med ljudmi, obenem pa prostovoljci pridobivajo strokovna znanja in spretnosti ter samozavest in samozaupanje (Gril 2006, 91).

Dejansko lahko učinke prostovoljnega dela preučujemo samo na podlagi izjav udeležencev ter širših raziskav družbenega vedenja, saj so ti vidni na individualni ravni ter subjektivni percepciji posameznikove predstave o svoji družbi in navezanosti na njo. Alenka Gril o presežkih, ki se kažejo prostovoljcem pravi še, da se ti »kažejo v večjem zaupanju vase in socialni odgovornosti, novo pridobljenih znanjih, izkušnjah in razvitih socialnih spretnostih, široki socialni mreži znancev in prijateljev ipd.« (Gril 2007, 1).

Številne raziskave torej spodbudno kažejo, da so s prostovoljnimi dejavnostmi povezane tudi prosocialne vrednote. Tudi teoretični nabor, kot je recimo v delu Mladina 2010, priča, da so »prostovoljne dejavnosti tudi pri slovenski mladini povezane s pozitivnimi vrednotami in psihosocialnim razvojem mladih« (Lavrič in drugi 2011, 217). Po Daltonovem mnenju pa »prostovoljne dejavnosti zajemajo tudi norme avtonomnosti – predvsem razumevanje in spoštovanje mnenja drugih oz. solidarnost do drugih ter drugače mislečih, pa tudi empatijo in pomoč sočloveku ter izoblikovanje lastnega mnenja na podlagi obveščenosti« (Dalton v Lavrič in drugi 2011, 217).

Prostovoljstvo torej na posameznika deluje na dveh nivojih; osebnem in družbenem. Med faktorji, ki se pozitivno kažejo na prvem nivoju so torej samozavest, notranja motivacija, kreativnost, delavnost ipd. Na socialnem nivoju pa se ti faktorji vežejo na boljšo vključenost in razumevanje družbe, drugačnosti in proaktivnosti za prihodnost.

Dosedanja dognanja bom skušala prikazati na primeru prostovoljnega mladinskega projekta Ekoart in ilustrirati kreativne pristope k mladinski participaciji v tovrstnih projektih

6 PROJEKT EKOART

Projekt Ekoart je nastal na podlagi transnacionalne mladinske pobude in sodelovanja med Javnim zavodom MC Medvode ter Mladinskim centrom Guineueta iz Španije v študijskem letu 2010/2011, ko so se začele prve priprave ter kaže svoje rezultate še danes, s številnimi razstavami in izobraževanji mladih. Osnovna ideja projekta je ostala enaka že od samega začetka: kreativno, zabavno in inovativno ekološko in družbeno odgovorno ozaveščanje mladih o ponovni uporabi zavrženih predmetov z izdelavo različnih umetniških produktov. In sicer se je projekt začel razvijati na podlagi vprašanja: 'Na kaj pa ti igraš?' Kajti instrument je lahko skoraj vsak predmet iz naše okolice. Koncept projekta Ekoart je bil torej preoblikovati različne predmete v delujoče instrumente z ekološko zavestjo.

6.1 Začetki

Projekt je začel nastajati na dveh koncih Evrope, v Španiji in v Sloveniji, konec leta 2010, ko so organizatorji začeli s pripravami na pred-delavnice. Te so bile zasnovane tako, da so strokovnjaki s področja ekološko oz. reciklirano izdelanih instrumentov načrtali potek dela in k sodelovanju povabili mlade iz lokalnega okolja. Ožja ekipa je v obdobju priprav gradila koncept, urejala birokratske zadeve, gradila strategijo promocije, zbirala zavržen material, brskala po zgodovini tovrstnih instrumentov ipd. Nato pa je pripravljalni fazi sledil prvi del delavnic, ki so bile predvidene v nekaj prihodnjih mesecih, z zaključkom na skupni veliki delavnici v MC Medvode.

6.2 Predelavnice

K pred- delavnicam slovenskega dela Ekoarta v MC Medvode, so bili povabljeni bolj ali manj motivirani, predvsem mladi iz lokalnega okolja, seveda pa se je interes razširil tudi med predstavnike starejših 'glasbofilov'. Slovenska skupina udeležencev je bila sestavljena iz 12 interesentov starih med 18. in 29. let, ki predhodnih izkušenj na

področju glasbe ali izdelovanja predmetov niso imeli. Prav tako pred tem v večji meri niso sodelovali v nobenih resnejših prostočasnih dejavnostih ali osebnih projektih, še manj pa prostovoljnih. Povabilu so se odzvali zaradi različnih razlogov, predvsem pa zaradi dolgčasa in izgubljenosti v relativno neaktivnem lokalnem okolju, želje po novih poznanstvih in v zadnji meri tudi želje po osebni rasti ali novemu znanju.

Kot mentorja sta bila s sodelovanju povabljeni Primož Oberžan in Peter Kus, ki na področju predelave nerabljenih predmetov ustvarjata nove zvoke že precej časa. Oba mentorja sta se skozi tedne izmenjavala in dajala udeležencem različne perspektive ustvarjanja instrumentov ter glasbe.

Prvi je svoje izkušnje delil Primož Oberžan, ustanovni član kolektiva The stroj in strastni iskalec novega zvoka. Njegove delavnice z imenom Efektor Workshop so temeljile na principu grajenja elektromehanskega inštrumenta, osnovah akustike ter kompozicijskega postopka. Skratka mentor je skušal pripeljati udeležence do lastne zvočne govornice s pomočjo instrumenta, ki ga bodo izdelali sami. Najprej je na nekaj urnem predavanju predstavil zgodovino mehanskih instrumentov ter opisal pot, ki je njega vodila do sestavljanja številnih variacij 'Efektorja'. To je namreč deska, ki jo Oberžan imenuje 'sound board', in na katero so nameščeni drobni mikrofoni – lovilci zvočnih valov ter raznovrstni instrumenti, ki valovanje zvoka povzročajo. Po nabiranju znanj in različnih tehničnih teorij je bila naloga udeležencev, da razmislijo o različnih predmetih in o zvokih, ki jih le ti oddajajo, saj je bil cilj mentorjeve delavnice, da vsak posameznik ustvari svoj efektor. Že na prvo srečanje so udeleženci prinesli domiselne predmete, ki bi po njihovo skupaj zveneli harmonično. Med naborom se je tako znašel star telefon z vrtljivo številčnico, triangel, strgalo za hrano, vzmet, otroška igrača na navoj ipd. Naslednja stopnja je bilo načrtovanje posameznih efektorjev in grajenje le teh. Predvsem moški populaciji je bilo poleg samega koncepta izdelovanja instrumenta zanimiv predvsem elektronski del, t.j. fizikalne lastnosti prenosa zvoka. Ko so bili posamezni predmeti pričvrščeni na desko in povezani z mikrofoni, je Primož Oberžan izvedel prenos zvoka na računalnik, kjer ga je lahko beležil, obdeloval in 'na-snemaval'. Udeleženci pa so improvizirali z zvoki in se zabavali ob sestavljanju različnih na prvi pogled ne združljivih kombinacij. Niso torej iskali harmonične kompozicije, ampak so preizkušali še neznane zvočne kombinacije in skušali ustvariti smiseln koncept skladbe. Vendar sta

po njihovih besedah ravno izkušnja z 'neznanim' ter radovednost vodila v tako ploden zvočni rezultat.

Kreativnost na pred- delavnicah pa je usmerjal tudi Peter Kus, skladatelj, lutkovni režiser ter izdelovalec izvernih glasbenih inštrumentov, ki gradi zvok na bolj organskih materialih. Njegova predavanja so potekala izmenično z Oberžanovimi. Na njegovih delavnicah so se mladi spoprijemali z materiali, ki jih lahko najdemo na gradbiščih, smetiščih in ostalih nenavadnih lokacijah in jim z nekaj znanja ter občutka za glasbeno kompozicijo vdahnemo življenje. Cilj ni bil zgolj en instrument, ampak širok nabor najrazličnejših z neomejenimi variacijami. Tudi Peter je najprej predstavil nekaj teorije organsko izdelanih instrumentov iz recikliranega materiala ter skladateljev, ki so temu posvetili več pozornosti. Predstavil je tudi svoje gledališke projekte, v katerih je že sama kostumografija oblikovana tako, da oddaja zvoke. Mentor je najprej predstavil različne materiale, ki jih je na podlagi svojih raziskovanj že preizkusil. Med njimi so bile platenke, rebraste cevi za izolacijo, ping pong loparji, strune, slamice ipd. Udeležence je nato pozval, da v svojem domačem okolju poiščejo podobne predmete, ki so zavrženi in bi imeli potencial, da postanejo instrumenti. Nato je sledila izgradnja instrumentov iz prinesenih materialov. Veliko navdušenje med udeleženci so sprožile že same tehnike izdelave, ki so vključevala ročne spretnosti in trike izdelave. Po mnenju udeležencev, jih je motivirala ravno ideja, da bodo sami ustvarili nekaj, kar so si zamislili.

Pri vsakem instrumentu je morala skupina tudi sodelovati, razmišljati kolektivno, izmenjavati mnenja in se skupaj odločiti za ime instrumenta. Tako je vedenje, ki ga je posameznik prinesel v skupino, nadgradil z znanjem, ki sta ga podala mentorja ter izkušnjami ostalih v skupini. Preko učenja, interakcije, druženja in sproščenega okolja je lahko vsakdo pustil domišljiji prosto pot.

Posamezniki so se tekom delavnic začeli odpirati osebno ter začeli kazati lastne interese, kreativne karakteristike in spoznavali zanimanja, za katera prej morda nikoli niso bili motivirani. Naprej jih je gnalo osebno zadovoljstvo, kot tudi kolektivni duh po ustvarjanju skupnega dobrega.

V dveh mesecih preddelavnic, ki so napovedovale izvedbo skupne mednarodne delavnice, so se iz različnih pristopov k oblikovanju instrumentov ter glasbe rodili zanimivi predmeti, ki so oddajali takšne ali drugačne zvoke. Ker so bili mentorji delavnic

hkrati tudi glasbeniki, so udeležence vodili tudi preko glasbene kompozicije do samega avdio izdelka. Ker so te predelavnice potekale sočasno v dveh državah, ne samo v Sloveniji so za lažjo komunikacijo med državama vzpostavili blog, kamor so sodelujoči objavljali svoj napredek, komentarje in želje ter hkrati spodbujali tudi bralce k podajanju svojih predlogov.

6.3 Mednarodna delavnica

Po teh uvodnih delavnicah je sledil čas za srečanje obeh 'taborov'. Mladi iz Barcelone so obiskali Medvode in delili svoje izkušnje preteklih mesecev. V nekaj dneh je iz srečanja dveh kultur in številnih znanj nastala vrsta nenavadnih glasbil, želja po ustvarjanju zvoka pa je celo skupino gnala k temu, da so ustvarili kar celo glasbeno zgoščenko. Mladi iz obeh držav so se v enem tednu morali soočiti z dognanji druge skupine, hkrati pa tudi osebnostnimi lastnostmi novih poznanstev. V tej točki je projekt že prerastel povprečni angažma prostočasnih dejavnosti in se globoko vkoreninil v življenje vsakega posameznika. Ne samo, da so morali udeleženci aktivno in redno obiskovati predelavnice, v tednu glavne delavnice so se morali celostno vključiti v projekt, bivati v skupnih prostorih in kohezivno ustvarjati sam projekt ter izdelke, kot tudi medkulturni dialog. Vse naštetu popolnoma nesebično in predano. Tekom glavne delavnice je vsaka država predstavila svoja dognanja in nastale instrumente, nato pa so udeleženci iz obeh držav poskusili tudi sami izdelati tisto, kar so na predelavnicah naredili drugi. Tudi glavno delavnico so spremljali mentorji, za katere je bil prav tako izziv spremljati podvojeno število udeležencev in prisluhniti vsaki ideji, želji ipd. Kajti v obdobju predelavnic so udeleženci pridobili na samostojnosti in samozavesti, zato je bilo mentorstvo tukaj ključnega pomena, saj je do konca reguliralo potek samega projekta, vendar ne na račun kreativnosti. Mladi so imeli ves čas projekta popolno svobodo pri ustvarjanju, ki pa so se jo naučili argumentirati in prilagajati skupini.

Tednu skupnega ustvarjanja instrumentov, snemanja glasbe in medkulturnega druženja, je sledila predstavitev koncerta v MC Medvode z zaključnim jam sessionom vseh udeležencev. Odziv publike je bil izjemen, mnenje strokovne javnosti pa, kot bomo lahko videli v naslednjem poglavju, prav tako.

6.4 Rezultati

V 3 letih tekom projekta je v procesu Ekoarta sodelovalo preko 50 mladih iz Slovenije in Španije. Sodelujoči so bili pripadniki različnih starostih skupin, socialnih okolij, družbenih statusov in so posedovali različna znanja in izkušnje. Odvisno od njihove časovne in interesne integriranosti v projekt, so bolj ali manj intenzivno delali znotraj kreativne skupine, z njo rasli in se razvijali, pridobivali nova znanja in izkušnje ter nova prijateljstva in socialne veščine. Vsak je poleg manjše materialne nagrade prejel življenjsko popotnico ter referenco za osebno, kot tudi karierno pot. Kajti mednarodna ekipa Ekoart je s pomočjo mentorjev na vseh delavnicah skonstruirala in naredila več kot 30 različnih instrumentov, ki so svojo drugačnost kazali bodisi tehnično, vizualno ali zvokovno. Zvoki so od takrat zbrani na zgoščenki Ekoart, katere glasba iz recikliranih instrumentov je bila posneta v studiu MC Jedro. Udeleženci so ustvarili tudi fotografsko razstavo, plesni kolaž ter barvit blog, ki je aktiven še danes. Poleg tega so udeleženci sodelovali tudi pri oblikovanju celostne grafične podobe, predstavitvenega materiala, snemanju videa in fotografij ter pripravi vseh razstav, koncertov in predavanj.

Delavnicam so v enem letu sledile številne razstave, koncerti in predavanja; v Sloveniji in v Španiji. Med vidnejšimi so bili predstavitev glasbil in zgoščenke v sklopu festivala Iskrija Pozitiva v KUD Franceta Prešerna, kjer so udeleženci nastopili ob glasbenikih popularne kulture kot so Billysi in Los Ventilosi. Projekt se je predstavil tudi v MC Medvode in otvoril koncert skupine Lollobrigida in na festivalu Teden Mlade Evrope, v okviru Maribor 2012 – Evropska prestolnica kulture. Koncert z recikliranimi instrumenti so izvedli tudi kot podpora razstavi v Kinu Šiška ter se predstavili na sejmu Študentska arena, vedno pod sloganom 'Recikliri in zašpili'.

V Barceloni je projekt prejel priznanje za najboljši mednarodni mladinski projekt, v Sloveniji pa so ga nagradili s priznanjem za Naj mladinski projekt Slovenije 2011, ki ga je podeljeval Mladinski svet Slovenije pod pokroviteljstvom takratnega predsednika RS Slovenije dr. Danila Türka.

7 SKLEP

V nalogi sem želela predstaviti, kako na kreativni način motivirati mlade za sodelovanje v prostovoljnem in družbeno ter okoljsko odgovornem projektu. Za boljšo predstavo trenutnega večinskega položaja mladih v Sloveniji sem se sprehodila čez nekatere vidnejše teoretične izsledke, ki so prikazali mladinsko motivacijo in rezultate pri udeležbi v aktivnem preživljanju prostega časa. Praktično pa sem vse opisano predstavila s razčlenitvijo projekta Ekoart.

Od začetne aktivacije relativno nemotivirane lokalne mladine, do vključevanja le te v raznolike dejavnosti in iskanja potencialov pri vsakem posamezniku na področjih, ki jih niso bili vajeni, do izjemnih kreativnih in tehničnih dosežkov. Poleg praktičnih znanj, na novo razvitih osebnih kompetenc in socialnih veščin so mladi na zanimive in raznolike načine spoznali ekološko ozaveščeno delovanje, začeli razmišljati v smeri manjše potrošnje in na sploh pričeli delovati bolj družbeno odgovorno. Delovanje na projektu je namreč med njimi spodbudilo občutek za druge in za okolje, obenem pa jim dvignilo samopodobo in samozavest, razjasnilo življenjske cilje in oblikovalo močno socialno skupino h kateri se lahko vračajo tudi po koncu projekta. Projekt Ekoart z novimi člani raste naprej in prenaša sporočilo o pomenu prostovoljstva in družbene participacije za posameznike in družbo. Slogan 'Recikliri in zašpili' pa ostaja lepa popotnica za življenje vsakega družbeno in okoljsko odgovornega posameznika.

8 LITRATURA

1. Baumkirher, Tanja. 2012. *Podelitev priznanj v natečaju Prostovoljec leta*. Dostopno prek: <http://www.mss.si/sl/novice/730/2012/podelitev-priznanj-v-natečaju-prostovoljec-leta> (9. avgust 2013).
2. Dalton, R. J. 2008. *The good citizen: how a younger generation is reshaping American politics*. Washington D.C.: CQ, Press.
3. Commission of the European Communities. 2009. *EU Youth Report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/youth/documents/youth_report_final.pdf (27. julij 2013).
4. Flanagan, Constance A. 1989. Ties that bind: correlates of adolescents' civic commitments in seven countries. *Journal of social issues* 45 (3): 457–475.
5. Gril, Alenka. 2006. *Prosti čas mladih v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
6. --- 2007. *Prostovoljstvo je proizvodnja smisla*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
7. Kovačevič, Pija. 2008. *Nepretrgani krogi prijateljstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/kovacevic-petja.pdf> (22. avgust 2013).
8. Lavrič, Miran, ur., Sergej Flere, Marina Tavčar Krajnc, Rudi Klajnšek, Bojan Musil, Andrej Naterer, Andrej Kirbiš, Marko Divjak in Petra Lešek. 2011. *MLADINA 2010 – Družbeni profil mladih v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad RS za mladino; Maribor: Aristej.
9. Mihelj, Vlado, ur. 2002. *Mladina 2000 (slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje)*. Maribor: Aristej.
10. *Mladinski svet Slovenije*. Dostopno prek: <http://www.mss.si/sl/index.html> (10. avgust 2013).

11. Musick, Marc A. in John Wilson. 2008. *Volunteers: A social profile*. Indianapolis: Indiana University Press.
12. Prostovoljstvo.org. 2006. *Etični kodeks organiziranega prostovoljstva*. Dostopno prek: http://www.prostovoljstvo.org/resources/files/pdf/kodeks/eticni_kodeks.pdf (25. junij 2013).
13. --- 2013. *Zakon o prostovoljstvu*. Dostopno prek: <http://www.prostovoljstvo.org/o-prostovoljstvu/zakon-o-prostovoljstvu> (22. avgust 2013).
14. Tomšič, Ana. 2010. *Mednarodno prostovoljno delo kot pomemben vir neformalnega izobraževanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: <http://www.mss.si/datoteke/dokumenti/Tomsic.pdf> (20. julij 2013).
15. Ule, Mirjana, ur. 1996. *Mladina v devetdesetih: Analiza stanja v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
16. Ule, Mirjana. 2002. Mladina: fenomen dvajsetega stoletja (Generacijska modernizacija mladine). V *Mladina 2000 (slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje)*, ur. Vlado Mihelj, 9–14. Maribor: Aristej.
17. --- 2004. Nove vrednote za novo tisočletje: spremembe življenjskih in vrednotnih orientacij mladih v Sloveniji. V *Demokratizacija, profesionalizacija in odpiranje v svet*, ur. Zdravko Mlinar, 352–360. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
18. --- in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Ljubljana: FDV.
19. Statistični urad. 2013. *Mednarodni dan mladih 2013*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5652 (10. avgust 2013).
20. *Zakon o prostovoljstvu (Zprost)*. Ur. l. RS 10/2011. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=102198> (20. Avgust 2013).

